

Література

1. Бакум З. П. Теоретико-методичні засади навчання фонетики української мови в гімназії: Монографія / Зінаїда Павлівна Бакум. – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2008. – 338 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі / А. М. Богуш, Н. С. Шиліна. – Одеса : ПНЦ АПН України, 2003. – 335 с.
3. Божович Е. Д. Развитие языковой компетенции школьников: проблемы и подходы / Е. Д. Божович // Вопр. психологии. – 1997. – № 1. – С. 33-34.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003, – 1440 с.
5. Злобин Д. Психолінгвістика / Д. Злобин; под общ. ред. А. А. Леонтьева. – М. : Прогресс, 1976. – 350 с.
6. Калмиков Л. О. Комунікативний підхід до розвитку мовлення / Л. О. Калмиков // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 1. – С. 51-55.
7. Львов М. Р. Речь младших школьников и пути ее развития: пособие для учителя. / М. Р. Львов. – М. : Просвещение, 1975. – 176 с.
8. Методика навчання рідної мови в середніх освітніх закладах; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 264 с.
9. Пентилюк М. І. Наукові засади комунікативної спрямованості у навчанні рідної мови / М. І. Пентилюк. // Українська мова та література в школі. – 1990. – № 3. – С. 8-10.
10. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах / С. О. Караман, О. В. Караман, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, І. В. Гайдаєнко, Т. Г. Окуневич, З. П. Бакум, Н. М. Дика; за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2003. – 302 с.
11. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О. О. Селіванова. – К. : Вид-во Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.
12. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский. – М. : Изд-во МГУ, 1972. – 170 с.
13. Хомский Н. Язык и мышление / Н. Хомский. – М., 1972. – 192 с.
14. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука, 1974. – 428 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2010 р.

УДК 911.3:33(07)

Овсюк Н. В.

здобувач,

Інститут педагогіки НАПН України

ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ТА ОСНОВ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена проблемі формування компетентності учнів старшої школи в процесі навчання географії та основ економіки. Розкрито сутність і структуру поняття «компетентність». Доведено, що реалізація компетентності старшокласників виявляється у застосуванні знань-трансформацій і знань-синтезу, які формують природничонаукову й суспільствознавчу картину світу.

Ключові слова: *компетентність, предметна компетентність, учні старшої школи, навчання географії та основам економіки.*

Стаття посвящена проблеме формирования компетентности учеников старшей школы в процессе обучения географии и основам экономики. Раскрыта сущность и

структура поняття «компетентність». Доказано, що реалізація компетентності старшокласників визначається застосуванням знань-трансформацій і знань-синтеза, які формують природнонаукову і соціальнонаукову картину світу.

Ключевые слова: компетентність, предметна компетентність, учні старшої школи, навчання географії та основ економіки.

The article deals with the formation of competence of students in high school learning the basics of geography and economics. The essence and structure of the concept of «competence». Proved that the implementation of competency is determined by the application of knowledge, Transformation and synthesis of knowledge that form the natural science and social science world picture.

Key words: competence, substantive expertise, high school student, learning the basics of geography and economics.

Соціальні проблеми зумовлюють вироблення нових підходів до модернізації системи освіти в усіх її ланках. Стратегічні завдання модернізації й удосконалення освіти передбачають реформування її концептуально-структурних, організаційних засад; подальшу розбудову освіти. Переосмислення означених реалій та послідовне обґрунтування нового світоглядно-філософського дискурсу в розвитку освіти викладено українськими вченими В. Андрущенком, І. Зязюном, В. Кременем, В. Лутаєм, В. Огнев'юк, О. Пометун, О. Савченко та іншими.

Поступове переведення компетентісної ідеї на рівень обов'язкової нормативної реалізації у вищій школі, у свою чергу, утруднене низкою протиріч, основне з яких – протиріччя між прагненням суспільства реалізувати цілі гуманістичної освітньої парадигми, що розглядає особистість як центр власного самоутворення, й прагматично зумовленими орієнтаціями компетентісного підходу в професійній освіті. У підготовці педагогічних кадрів назване протиріччя підсилюється частковими суперечностями між: необхідністю вчителю-предметнику мати досвід самоідентифікації, саморозвитку та переважною спрямованістю методів традиційного навчання у загальноосвітній школі на формальне засвоєння природних знань; необхідності володіння учнями основними компонентами професійних особистісних і предметних компетентностей і відсутністю комплексної педагогічної технології їхнього становлення в навчанні; цілісної професійно-педагогічної діяльності й «розосередженістю» змісту навчання й виховних впливів у межах суміжних предметів.

У теорії компетентісного підходу до освіти досліджується питання про ієрархію освітніх компетентностей, успішне розв'язання якого має безпосередній вплив на відбір змісту й ефективних технологій навчання.

Загальні аспекти ключових компетентностей знайшли послідовне висвітлення в роботах А. Вербицького, П. Горностая, В. Донія, І. Єрмакова, Зимньої, В. Ляшенка, Г. Несен, О. Овчарук, О. Савченко, В. Сердюк, Л. Сохань та інших.

Нова концепція освіти визначає складником державних освітніх стандартів компетентність випускника загальноосвітнього закладу. За основну мету середньої школи ставиться виховання й навчання людини, здатної до культурного творіння й продуктивного діалогу з соціумом; яка володіє необхідними для здійснення професійного обов'язку знаннями, уміннями й навичками задля успішного вирішення соціокультурних завдань, дає змогу бути обізнаним у певній галузі.

На сучасному етапі розгляду проблеми ефективного формування компетентностей ученими виділено чотири базові характеристики окресленого поняття «компетентність»:

- для демонстрації компетентності обов'язково потрібен контекст;
- компетентність завжди є результатом, вона є характеристикою того, що може робити індивід, а не описує процес, під час якого індивід набув цю компетентність;
- для вимірювання здатності індивіда щось робити, потрібні чітко визначені та затверджені стандарти;
- компетентність є мірою того, що індивід може робити у конкретно визначений час [4; 6].

Рада Європи виділяє базові (ключові) компетентності, якими мають володіти молоді європейці:

- політичні та соціальні компетентності;
- компетентності, що визначають здатність до життя в багатокультурному і національному суспільстві;
- компетентності, що визначають володіння усним і писемним спілкуванням, у тому числі іноземними мовами;
- компетентності, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства: володіння новими технологіями, вміння їх застосовувати;
- компетентності, що реалізують здатність і бажання неперервної, протягом життя освіти [5; 6].

Сучасна парадигма освіти – «навчання протягом життя» [5] – порушує нові завдання перед системою безперервної педагогічної освіти, спрямованої на підготовку вчителя з широким спектром професійних педагогічних якостей. Розв'язуючи такі завдання через категорію *компетентності*, що останнім часом широко досліджується як у зарубіжній, так і у вітчизняній педагогіці, вважаємо, що основна мета природничої підготовки учнів старшої школи полягає у формуванні комплексу компетентностей, які потребують уточнення й розширення розширення через формування поняття економічної компетенції.

Здійснений огляд філософської та психолого-педагогічної наукової літератури наукової літератури засвідчив, що питання, пов'язані з гуманізацією та гуманітаризацією, сягають педагогічної проблеми формування компетентності учнів у процесі навчання географії та основ економіки.

Мета публікації – визначити структуру й розробити критерії сфери компетентності учнів старшої школи в процесі навчання географії, економіки; обґрунтувати дидактичні умови формування предметної компетентності учнів старшої школи в процесі природничої підготовки.

Для розкриття досліджуваного поняття «компетентність» необхідно розглянути взаємозв'язок понять *компетенція* і *компетентність*.

У Великому тлумачному словнику української мови йдеться: компетенція – це «питання, в яких будь-хто зможе повною мірою й у соціально значущих аспектах її реалізувати» [2, с. 254]. З цього робимо висновок, що предметна компетенція учнів є основним якісним показником особистості в процесі у загальноосвітньому закладі, а її досягнення здійснюється через набуття учнями такої якості.

Короткий психологічний словник [3], на нашу думку, дає більш чітке визначення поняття компетенції (*лат.* *домагаюся, відповідаю*) у ширшому значенні (повноваження, надані законом, статутом або іншим актом конкретного органу чи посадовій особі) та вузькому (знання і досвід у тій або іншій сфері) розумінні.

Дефініція «компетенція» містить двозначність поняття, що розглядається, з одного боку, як правомірність суб'єкта, а з іншого, – як його відповідність із конкретних питань; відбиває як кількість, так і якість знань і умінь людини в певній сфері діяльності.

Компетенція є важливою також у вимірах здатності індивіда не тільки вільно орієнтуватися в навколишньому світі, ефективно, автономно творчо щось робити, але й адекватно реагувати на різні нестандартні соціально-педагогічні ситуації.

Філософський енциклопедичний словник тлумачить компетенцію «достатні знання індивіда про предмет» [8].

Дещо інший смисл вкладає в поняття компетентність В. Безруков у Словнику нового педагогічного мислення. «Компетентність – це застосування знань й умінь, що дозволяють професійно грамотно висловлювати й оцінювати, мислити» [1, с. 57].

Таким чином, *компетентність* – це:

- сформована якість особистості;
- предметна компетенція особистості;
- властивість особистості, яка сприяє продуктивному розв'язуванню поставлених завдань.

У контексті нашого дослідження термін компетентність є важливим, оскільки тісно пов'язується з поняттям *економічна компетенція*.

Компетентність як інтегрований результат освіти, який дозволяє розв'язувати цілий клас задач, передбачати мету діяльності та її результати. Поняття компетентності відображає цілісну сутність результату навчання на будь-якому рівні та в будь-якому аспекті. Педагогічна та психологічна думка репрезентує поняття образу світу [4; 7], яке ми пов'язуємо з пред-

тними компетенція ми у складі компетентності. У контексті нашого дослідження цінним є твердження про те, що експлікантом цілісності є підлягання всіх елементів, що її складають, загальним, спільним для всіх елементів знань закономірностей. Для образу світу ці закономірності мають складати основи парадигми наукового мислення, щоб слугувати основою цілісності знань про світ, так і умовою наукового вирішення проблем, що постають перед фахівцями різних професій. Якщо компетентність відбиває цілісність та інтегративну сутність навчання на будь-якому рівні та в будь-якому аспекті, то образ світу є вихідним пунктом і результатом будь-якої пізнавальної діяльності [7]. У процесі природничої підготовки учнів старшої школи значущим є пізнання світу через так звану природничу картину світу. Природничу картину світу формується шляхом реалізації загальних змістових ліній освітньої галузі. Загальні змістові наскрізні лінії освітньої галузі – людина – людина, людина – суспільство, людина – природа. Отже, ці дві галузі – «Природознавча» та «Суспільствознавча» перебувають у тісних взаємозв'язках. Через зміст освітніх галузей розкривається сутність соціальних і природних явищ і процесів, що відбуваються у ході історичного розвитку людства загалом і українського народу зокрема.

Чинна вітчизняна система природничої й економічної освіти охоплює переважно старшу школу і представлена переважно курсами «Економічна і соціальна географія України», що вивчається у 9-му класі, «Економічна і соціальна географія світу» – 10-му класі; «Основи економічних знань» і «Людина і суспільство» – 10 та 11 класах. Зауважимо, що природничі й економічні знання представлені також у змісті інших шкільних навчальних дисциплін природознавчої й суспільствознавчої галузей: хімія, фізика, трудове навчання тощо. Вивчаючи ці дисципліни, учні здобувають елементарні природничі й економічні знання, тобто головне завдання шкільних предметів зводиться до надання допомоги старшокласникам адаптуватися до життя в нових суспільно-економічних умовах.

Природничу й економічну освіту старшокласників як складову частину загальноосвітньої школи повинна мати таку ж структуру і зміст основних елементів. У світлі сучасних дидактичних досліджень структура загальної освіти ставить за мету засвоїти підростаючим поколінням основ соціального досвіду людства і складається з чотирьох елементів:

1. Знання про природу, суспільство, техніку, людину, способи діяльності.
2. Досвід відомих способів діяльності (тобто вміння і навички).
3. Досвід творчої діяльності.
4. Досвід емоційно-оцінювального ставлення до світу і до діяльності в цілому.

Згідно з відповідною позицією, зміст природничої й економічної освіти в школі має за структурою включати природничі й економічні знання про виробництво і працю, вміння і навички організаційно-економічної

діяльності, творчий рівень засвоєння цих знань і застосування умінь вичок у практичній діяльності.

Узагальнюючи вище наведене, визначаємо ефективною дидактичною умовою формування компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення географії та основ економіки реалізацію міжпредметних зв'язків, які повинні враховуватися не тільки як дидактичний принцип, а як актуальна форма організації навчального процесу. На їх основі можна формувати старшокласників навички творчого пошуку, розширювати світогляд, зберігати стійкість пізнавальних інтересів.

Міжпредметні зв'язки виконують функції узагальнення знань на міжпредметному рівні, формування системного мислення, цілісного погляду й цілісності знань, умінь і навичок студента. Реалізація міжпредметних зв'язків відбувається через виявлення спільності знань й умінь з іншими предметами, отриманих учнями, синтезом набутих знань, умінь і навичок та їх подальшим застосуванням відповідно до соціальної ситуації, що вимагає необхідною корекцією та переорієнтацією.

Ефективна реалізація міжпредметних зв'язків забезпечується чотирима способами розрізненням їх видів за функцією у формуванні понять: 1) використання понять, уже сформованих під час вивчення іншого предмета для формування нових понять; 2) використання понять, уже сформованих раніше на заняттях з інших дисциплін, під час вивчення даного предмета; 3) поглиблений розвиток на заняттях з даного предмету понять, формування яких було розпочато у процесі іншого предмета; 4) систематизація й узагальнення понять, з якими студенти ознайомилися на заняттях із різних предметів [9, с. 69–70].

Інтеграція змісту предметів вимагає координації змісту освіти. Вона є інтеграція і координація є двома взаємопов'язаними між собою тенденціями розвитку міждисциплінарності, характерної для сучасної науки і навчання. У навчанні інтеграція здійснюється шляхом злиття в одному синтезованому предметі (темі, розділі) елементів різних навчальних предметів, злиття окремих понять і методів різних дисциплін у загальнонаукові поняття і методи пізнання, комплексування і поєднання основ науки в розкритті міжпредметних навчальних проблем. Координація – це узгодження навчальних процесів споріднених предметів з позиції загальності трактування навчальних понять, явищ, процесів і часу їх вивчення, тобто ретельно розроблений зв'язок навчальних предметів, який сприяє інтеграції знань.

У світлі зазначеного удосконаленню навчальної діяльності у процесі формування компетентності старшокласників у процесі навчання географії та основ економіки вважаємо такі напрямки використання інтегративних завдань: інтегровані завдання як засіб збудження інтересу до навчання; інтегровані завдання як шлях формування творчого мислення; взаємозв'язок у роботі вчителя-предметника на занятті з інтегрованим завданням; і

ровані завдання на заняттях предметів природничого циклу як засіб активізації творчого потенціалу особистості.

Інтегровані зв'язки дисциплін у процесі формування компетентності старшокласників у процесі природничої підготовки сприяють формуванню активної особистості, об'єктивній і всебічно інформаційній картині світу; активному застосуванню знань учнями на практиці, тому що знання легше виявляють свій прикладний характер, а вчитель по-новому бачить і розкриває свій предмет, ясніше усвідомлює його співвідношення з іншими науками. Усі дисципліни мають своєрідний інтеграційний потенціал, але їхня здатність сполучатися, ефективність інтеграції залежить від багатьох умов.

Експериментальні дослідження, аналіз відвіданих уроків та узагальнений досвід роботи вчителів географії й економіки дають змогу обґрунтувати серед них ті методи навчання, які найефективніше застосовуються в роботі: метод проблемного викладу матеріалу з використанням проблемних завдань, навчально-дослідницький метод, творчо-самостійний метод.

Ці методи забезпечують формування досвіду в учнів емоційно-ціннісного ставлення до предметів і явищ навколишнього світу. Засоби наочності (схеми, таблиці, діафільми, кінофільми, макети, знаряддя) забезпечили засвоєння нового навчального матеріалу й опанування учнями економічних знань, що формуються як єдина цілісна система.

Проблема компетентнісного спрямування змісту шкільного курсу географії й економіки на основі застосування специфічного принципу сприяє поглибленню науковості й системності природничих та економічних знань й удосконаленню організації всього навчально-виховного процесу. На нашу думку, ефективним буде впровадження як у програмах, так і в підручниках, введення матеріалу про методи дослідження в економіці й історію її розвитку; посилення уваги на розкритті значення економіки в розв'язуванні практичних завдань.

Оцінювання результатів навчальних досягнень учнів з економіки має здійснюватися з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей і передбачати диференційований підхід у його організації. Критерієм оцінювання роботи учнів є не стільки обсяг навчального матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, використовувати в життєвих ситуаціях, уміння самостійно здобувати знання.

Предметні природничі й економічні уміння і навички формуються під час засвоєння природничих й економічних знань, сприяючи ефективному формуванню в учнів старшої школи в процесі природничої підготовки. Певною мірою в цьому процесі відображено роботу над усіма іншими компонентами освіти.

Предметні навички і уміння можна згрупувати таким чином:

– уміння працювати з різними джерелами природничих й економічних знань (підручники, навчальні посібники, додаткова література, цифро-

ві й статистичні матеріали, наочні посібники, аудіовізуальні засоби вчання, навколишнє середовище, в якому відбуваються природничі (економічні) явища і процеси;

– уміння конструювати відповіді, тобто складання географічних економічних характеристик та описів на основі використання альтернатив (типових планів), малювання схем, креслення графіків, діаграм, складання таблиць, проведення розрахунків, конструювання моделей тощо;

– уміння встановлювати й розкривати взаємозв'язки між компонентами природного й економічного середовища (причинно-наслідкові, закономірні);

– уміння прогнозувати природні (економічні) явища і ситуації.

Формування компетентності в учнів старшої школи у процесі вчання географії та основ економіки уможливує досягти високого рівня сформованості:

1. Знань-трансформацій, які забезпечують розуміння розвитку економічної реальності суспільства. Опанування знаннями цього типу зазвичай достатньо глибоке усвідомлення суті економічних явищ і процесів, формування здібностей до узагальнення, постановки завдань, пошуку і обрання альтернативних способів вирішення їх. Цей тип знань визначає уміння блокувати матеріал на складові таким чином, щоб чітко простежувати його структуру, використовувати вивчений матеріал у конкретних умовах нових ситуаціях, застосовувати правила, методи, поняття, принципи і процедури, проводити розпізнавання фактів і наслідків, оцінювати значущість цих фактів, бачити помилки в логіці міркувань.

2. Знань-синтезу, що означають уміння комбінувати деталі з метою поєднання єдиного цілого з реальною новизною. Наприклад, цікаве повідомлення або реферат, використання й застосування даних із різних джерел інформації (Інтернет, науково-популярна література, телебачення) щоб скласти план вирішення тієї чи іншої проблеми, оцінити законність і логіку побудови навчального матеріалу у вигляді письмового тексту, розмірковувати над темами економічного розвитку суспільства, проблемами людства.

Формування компетентності учнів старшої школи в процесі природничої підготовки уможливується реалізацією міжпредметних взаємозв'язків суміжних навчальних предметів. Сформованість предметної компетентності старшокласників визначається за критеріями: наявність предметних знань, виробленість умінь і навичок. Реалізація предметної компетентності старшокласників виявляється у застосуванні знань-трансформацій і знань-синтезу під час розв'язання соціокультурних ситуацій. Знання-трансформації і знання-синтез формують, у свою чергу, природничу і суспільствознавчу картину світу. Перспективами дослідження визначаємо розвиток можливостей подальшої інтеграції для вирішення проблеми формування предметної компетентності старшокласників.

Література

1. Безрукова В. С. Словарь нового педагогического мышления / В. С. Безрукова. – Екатеринбург: Валгос, 1996. – 94 с.
2. Великий тлумачний словник української мови / уклад. і головний редактор В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2003. – 1440 с.
3. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко. – М.: Политиздат, 1985. – 431 с.
4. Куденко Г. В. Картина світу як основа загальної компетентності / Г. В. Куденко // Реалізація європейського досвіду компетентного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. – Київ: Педагогічна думка, 2009. – С. 94–105.
5. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / за ред. І. А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – 636 с.
6. Пометун О. І. Розвиток компетентного підходу: стратегічні орієнтири сучасної школи / О. І. Пометун // Реалізація європейського досвіду компетентного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. – Київ: Педагогічна думка, 2009. – С. 332–345.
7. Смирнов С. Д. Психология образа: проблема активности психического отражения / С. Д. Смирнов. – М.: Изд-во Московского университета, 1985. – 213 с.
8. Философский энциклопедический словарь / под. ред. А. Л. Грекуловой. – М.: Сов. энцикл., 1989. – 813 с.
9. Якиляшек В. Й. Інтегративний підхід до формування імовірнісно-статистичних понять / В. Й. Якиляшек // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 2. – С. 69–78.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2010 р.

УДК 911:371.3

Варфоломеєва І. М.

старший викладач,

Криворізький державний педагогічний університет

МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДО ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В СТАРШІЙ ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуті особливості та завдання вивчення географії в старшій профільній школі, подані моделі розвитку пізнавального інтересу до географії в класах різного профілю.

Ключові слова: *профільне навчання, пізнавальний інтерес.*

В статье рассмотрены особенности и задачи изучения географии в старшей профильной школе, представлены модели развития познавательного интереса к географии в классах различного профиля.

Ключевые слова: *профильное обучение, познавательный интерес.*

In article features and problems of studying of geography at the senior profile school are considered, models of development of informative interest to geography in classes of a various profile are presented.

Keywords: *profile training, informative interest.*

Вступ. Старша профільна школа покликана на основі диференційованого навчання, здійснювати підготовку учнів до свідомого визначення напрямку свої професійної діяльності, оволодіння рядом предметів на пог-